

portba átvonnunk s ott számára a méltán megérdemelt grand prix-t kinyernünk.

Dugard kisasszonynak jeles művével s Magyarország iránti barátságával és rokonszenvével minden tekintetben rászolgált arra, hogy őt társaságunk tiszteleti tagjául megválasztottuk. Ez a legkevesebb, mivel mi hazánk iránti nemes érzelmeit viszonzozzuk.

ERÓDI BÉLA.

A KÖZÉPISKOLAI TANÁROK ELŐKÉSZÍTÉSE A GYAKORLATRA.

(A kérdés multja és mai állása.)

I.

A tanárok előkészítése utóbbi időben főként az előzetes gyakorlás szempontjából érdeklődés tárgya. A szaktudományban való készültség kevésbé ad általában okot elégedetlenségre, vagy legalább az erre mutató nyilatkozatok ritkábban jelentkeznek. A kérdésnek mindkét része régóta meglehetősen tisztában van; a tudományos részén nem is eshetik lényeges változás, de a gyakorlást még ezután kell általánosan szervezni. Mivel az erre vonatkozó óhajtás nem új, a kérdéssel foglalkozást nem szükséges megokolnom, fontosságát sem lehet új érvekkel bizonyítanom, mert az eddig ismertek igazak és nyomósak, többé nem is szaporíthatók. A középiskolai tanároknak gyakorlati előkészítése szükséges. Ez nálunk ma kétségtelenül közvélemény, a mi ugyan ezért magáért nem számítana örök igazságnak, de itt különös jelentőségű, mert épen az érdekeltek hangoztatják. Ma már csak az előkészítés módjáról eshetnék még szó, sőt igazabban erről sem, a vélemények annyira megegyeznek. A cselekvést várjuk s mivel ez már nem az iskola munkásaitól függ, a tanárság a maga részét megtettnek tekintheti.

Döntés előtt állva érdemes végignéznünk a kérdés multján. Itt is, mint közoktatásunk minden ügyében az eredetiség kérdése tolokodik fel s bizonyos, hogy ezzel is csak úgy vagyunk, mint szinte minden egyébbel: lehetetlenség azt bizonyítanunk be, hogy hazánkban ez a kérdés egészen önállóan, idegen hatás nélkül fejlődött. De itt is, egyebütt is jól kell ügyelnünk, mert tévedés hatást mutatnunk fel ott, hol a véletlen megegyezés is lehetséges, hiszen egy időben, hasonló okokból keletkezhetik több helyen is azonos eredmény. A magyar közoktatás történetének több régi és új jelensége bizonyítja, hogy az idegen hatás átvétele a hazai előzmény nem ismerése miatt történt s így az idegen minta után indulás a fejlődés meghamisítása. Minden

kérdésben az a kutatás első feladata, hogy visszamenve az illető intézmény csirájáig, megfigyelje a fejlődést, vajjon szervesnek, természetesnek, azaz nemzeti szükségünknek és nemzeti jellemünknek megfelelőnek látszik-e? Csak azután következik a másik tekintet, mely e megfigyelés helyett azt keresi: hol van meg hasonló alakban a kérdéses intézmény s ugyan mennyiben volt az idegennek hatása a hazaira. Ez azonban nem meghatározója a jóságnak, mert ezt csak a másik szempont helyes érvényesítése döntheti el.

Mihelyt a tanítás munkájának minden egyébtől eltérő voltát felismerték, nyomban jelentkezett a tanítók előkészítésének szükségérzete. A tanítás a papság feladata volt, a két hivatás nem vált még külön, a czélok nem különböztek s ezért csak lassanként vált a tanárképzésben külön a tudományokban és a gyakorlatban való előkészítés. Eredetileg a gyakorlat kérdése volt az egész, meg akarták menteni az iskolát attól, hogy külön rákésztetés nélkül jussanak székbe a tanítók. Ott érzik meg először e szükségét, a hol a pädagogiai gondolkodás fejlettebb volt: Ratichiushoz mentek már működő tanítók is a módszer kedvéért; ily czéllal szervezte Francke a hallei seminarium præceptorum-ot, ez volt az oka annak is, hogy a jezsuiták a repetensek collegiumát megteremtették. A különböző mértékű, de meg nem szakadó érintkezésnek nyilván része volt abban, hogy a tanárképzés kérdése nálunk a németekével egyező vonásokat mutat, de nincs okunk feltenni az átvételt, mert annak bizonyítékát semmi sem nyújtja, hosszú ideig csak a fejlődés azonosságáról beszélhetünk. Így megegyezik a két helyen, hogy a tanításra készítés főként az alsóbb iskolákra vonatkozik, Francke seminariumának ez az alapja, nálunk Mária Terézia idejében ezek érdekében állítják a pozsonyi normalis iskolát a bécsi mintájára. Rokon vonás, hogy a magasabb fokú tanításra készítés közben az anyag közlése előtérben van, de a mint a tanárképzésre vonatkozó első hazai adatot a kancelláriának a nagyszombati egyetemről szóló intézkedésében megtaláltuk, onnan kezdve nem mindig egymásból eredő, de határozottan magyar nyomokon haladhatunk előre.

Gyakorlati intézkedés volt, hogy a kancellária a nagyszombati egyetemen a jezsuiták példájára repetenseket állított, hogy két éves tanfolyamon a tanári pályára készülők ismereteiket bővítsék. Ezzel előlép az iskola érdeke, de a tanítás gyakorlásáról sem itt nincs még szó, sem a Ratio Educationis ama kívánságában, hogy már tanulókorban válaszzák ki a tanárok a tanításra alkalmasnak látszó ifjakat. Határozottabb jel már a gimnáziumok szervezésénél a tankerületek székhelyén állított archigimnáziumok. Ezek szervezete, tanári létszáma tanulmányi és fegyelmi berendezése egészen olyan volt, mint bármely

másik nagy gimnáziumé, de viszonyaik tökéletességével mintául akartak szolgálni a többieknek.¹ A gyakorlati irány határozottan kitűnik az egyetem Budára helyezése után, mikor külön tanszéket szervez a kormány a széptudományoknak oly módon, hogy elválasztja az esztetikai tanszéktől a tanításra készülők vezetését: a tanár (Szerdahelyi György) azontúl csak az elméletet adta elő, a tanárjelölteket pedig egy másik tanár (Pupikoffer Ágost) részesítette a jövődi hivatásra szükséges gyakorlatokban. Felismerte a kormány a fejlődés jelentőségét s ezért tökéletesíteni akarta a repetensek collegiumát, mely addig is főként a tanárképzést szolgálta. Fináczy a kancellária irataiból előadja, hogy a tanárjelöltek két évig tanultak két tanár vezetésével. Egyik az esztetika elméletét adta elő, másikkal a gimnáziumi felsőbb osztályok tárgyait ismételték. Mindkét tanár mindennap másfél óráig foglalkozott velök, dolgozatokat irattak, számon kérték s részben társalgás, részben kölcsönös megbeszélés útján tanítottak, egy évben kétszer a kari igazgató előtt. A jelöltek néha nyilvános iskolában tartottak egy-egy leczkét, hogy a tanítással is kísérleteket tegyenek s gyakorlás céljából szabad volt magánórákat is adniok.²

Ez minden, a mi a Ratio Educationis korában a tanárképzésért történt. Azzal, hogy ez az intézkedés a szerzetesrendekre is ki akart terjeszkedni, nyilván megjelent a tanárképzésben az állami szempont s látszik az előadottakból az a kettőssége az elméletnek és gyakorlatnak, mely maig megmaradt s az itt mindkét részen tökéletlen mivoltából úgy fejlődött, hogy félszűzségét megőrizte.

A XIX. század ötödik évében feltűnik a felekezeti iskolák részéről is a tanárképzés iránt az érdeklődés.

Az ág. hitv. evangélikusok egyetemes gyűlése elé 1805-ben nyújtott be *Schedius* Lajos egy *Iskolai rendszert*, melyben a tanárképzést az egyetemi tanulmányok elvégzése után kívánja megkezdetni az egyes lyceumokban olyan módon, hogy gyakorlati kiképzés céljából minden jelölt abba az iskolába jusson, a hol maga is tanult. Minden lyceumon külön tanárképző professort alkalmazna, ki az ifjakat a nevelés és oktatás elméletébe és művészetébe bevezetné. A jelölteket az egyes tanárok mellé rendelnék mint segédeket s ezek az illető tanárok és a vezető tanár utasítása szerint gyakorolnák bizonyos órákban az oktatást az egyes osztályokban.³ Ezt a módot az 1840-ben újból beadott

¹ Fináczy, A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. II. 188.

² Fináczy i. m. II. 91., 222., 364. s köv.

³ Így közli Péterfy Sándor, Orsz. Középpisk. Tanáregy. Közlöny XIX. 665.

javaslatában elvi kijelentés, sőt tiltakozás alakjában fejezi ki: meghatározva az egyes iskolák tantárgyait, azok rendjét, osztályát, koránsem kíván arról rendelkezni, hogy mi módon, mely előadással és mely kiterjedésben legyenek azok mindenütt tanítandók. Semmit sem tart ugyanis az evangélikus szellembe oly annyira ütközőnek, mint az oktató vagy tanító elméleti tehetségeinek s igyekezetének bizonyos minta követésére való szorítását, bizonyosnak ismeri, hogy csak az az iskola tehet túl a többi iskolákon és több tanítványra az számolhat, melyben az előadás és oktatás módja magasabb és tökéletesebb fokra emelkedik.¹

Alkotásoknak nem nagyon kedvezett az idő. A tiszántúli ev. ref. egyházkerület tudományos küldöttsége a század elején szinte állandóan együtt volt, sokat dolgozott, tárgyalásaiban sok becses is lehetett, de az előkerült ügyek döntésig alig jutottak. A Pestre tervezett protestáns főiskola érdekében s ezzel kapcsolatban a tanárképzés ügyében is hangzott sok okos szó, de csak elhangzott. Azért itt alkotásról szó sincsen. Van azonban néhány becses adat, világos jelei az értésnek és jó szándéknak, alkalmas alapok a tovább építésre. A népnevelés ügye iránt folytonosan növekedett az érdeklődés, ez aztán természetesen vezetett arra a gondolatra, hogy a népnevelés ereje a tanítóknak, minden rendű iskola tanítóinak jó előkészülésében rejlik. A nemzeti értelem kiművelésének Széchenyi ajkain erősen hangzó sürgetése meg-eleveníti és tudatossá teszi az addigi munkát.

Az országos állapotot jellemzi báró *Vay Miklós* szép beszéde 1841-ben a debreczeni tudományos küldöttség előtt, melynek ülését mint kerületi főgondnok megnyitotta: «közönséges lett iskoláink hiányai és fogyatkozásai ellen, a dologhoz értők panasza mind a tanítás, nevelés, gyermekekkel és ifjakkal bánás és fenyítéktartás módjára.» Az elemi iskolák mellett a magasabb intézetre is gondolva itéli szükségesnek «felállítani anyaiskolánkban (Debreczenben) mind a pädagogicum, mind a philologicum seminariumokat. Ne engedjük gimnáziumainkat, itt helyben s a külhelyeken levőket, kikészült tanítók hiánya miatt elaljasodni.»² E kívánságnak már volt hazai előzménye. A tudományos küldöttségben már 1838-ban sürgette *Kerekes Ferencz* debreczeni professor a «mindaddig nagy kárral nélkülözött pädagogicum és philologicum seminarium felállítását» s az új küldöttség előtt ott volt már *Péczeli József* tanár és *Kiss Bálint* esperes javaslata is. Péczeli tervezete az alapelvek közt (10.) mondja ki, hogy

¹ Prot. Egyh. és Isk. Lap 1842. 71.

² E beszédet s a következő adatokat a Prot. E. és Isk. Lap 1842. évf. közli.

tanító nem lehet, ki a pæd. seminariumban nem tanult, de egyúttal a pædagogices professortól gyakorlati leczkéket kíván az elemi iskolában (11). Kiss Bálint tervében egyiket azt a kívánságot bámulták meg paptársai, hogy alkalmazása előtt félévig mindenki leczkéket hallgasson az iskolai tárgyakból.

A seminariumok körének kimérésére, az ezekkel «szoros és elválaszthatatlan összefüggésben álló elemi és gimnázialis iskolák» tervének kidolgozására külön bizottságot jelöltek ki, melynek munkája alapján szervezte 1842 áprilisában az egyházkerületi tanács a seminariumokat s a pæd. sem. megnyitását az év novemberére ki is tűzte. Az elfogadott szervezet Kerekes és Péczeli tervéből kelt ki, kötelez mindenkit e tanárképzőben, a pædagogicum seminariumban való részvételre s mivel ennek feladatáé a gyakorlatba bevezetést is kijelöli, ezzel egyszersmind a tanítás gyakorlatára előkészülést is kötelezővé tette. E seminarium célja «oly tanítók és egyszersmind nevelők képzése, kik a nevelés- és tanítástan előhaladásához képest a növendékek testi s lelki tehetségeit felébreszteni, a kifejlésben segíteni, erősíteni s tökélyesíteni nemcsak elméletileg, de gyakorlatilag is tudják.» A gyermeki lélek ismeretét elmulthatatlanul szükségesnek tartja és ezért kívánja a nevelés- és tanítástan tudományos tárgyalását: pædagoziát, methodicát, didacticát. Együtt hallgatják ezeket mindenik fajta iskola jelöltjei a három évig tartó tanulmányi időben, a gyakorlati előkészülés azonban fokozatosan és külön történik: «A tanítói hivatalra készülők a tanításban gyakorlati órákat vesznek oly móddal, hogy az első évfolyamban az elemi, másodikban a polgári s a harmadik évfolyamban a gimnázialis iskolák tanítói képeztetnek úgy elméletileg, mint gyakorlatilag.» Tudniok kell a tárgyakat úgy, miként azokat a gyermekek tanulják s ezért «a nevelés professora segédeket vesz maga mellé a helybeli elemi, polgári és gymn. osztályok közönséges tanítói közül, kik klassisbeli rendes leczkeóráik után hetenként két órát fordítanak a pæd. sem. növendékeinek általuk tanított tudományokból leczkeadásra.» Külön engedélylyel az is lehetséges, hogy ha valaki örökös néptanítóságra szánta el magát, csupán az ilyeneket illető első évben legyen a seminarium tagja. A gyakorlati előkészülést szolgálta, bár más célra irányúl az a rendelkezés, hogy az elemi osztály tanítói a sikeresebb tanítás céljából vegyenek magok mellé két-két olyan segédet, kik a seminariumban a pædagoziát elméletileg s az elemi tanulmányok tanítását gyakorlatilag is bevégezték. A polgári és gymn. osztályok tanítóinak nagyobb részét az ifjak közül kell venni s mind-egyik, miután a rendes tanító mellett egy évet gyakoronokként töltött, három évig maradjon állásában.

E tervben a már említett kötelezésen kívül lényeges a nevelés-

tan tudományos tanulmányozása, ennek a gyakorlással párhuzamos volta és az egésznek a neveléstudomány professora alá rendelése. A szak tanulmányozására külön seminariumot szerveztek ugyan, mégis ott van a pædagogiai seminariumban is a tanítani valók megtanulása, még pedig az illető iskolák tanítóinak vezetése nyomán. Az egész szervezeten meglehetősen látszanak a kezdet jelei: nem elég világos, kérdés, hogy azok a segítségül hívott tanítók külön tanítottak-e a jelöltek előtt vagy csupán ezeket tanították az illető tárgyra, esetleg az illető iskolában alkalmas módszert is bemutatva? A példa-mutatás így nem jut határozott kifejezésre.

A dunántuli ref. egyházkerület nevelési választmánya azt ajánlotta 1840-ben a kerületnek, hogy «mivel jó tanítókat csak oly egyedekből várhatni, kik magokat célra vezető ismeretek s minél több *tapasztalati adatok szerzése* által hivatalokra elegendően elkészítették: a gymn. tanítóságra kiválasztott ifjak hivatalokba beállás előtt legalább félesztendeig küldessenek ki külső országi akadémiákra.» A javaslat célszerűségét a kerület elismerte, el is fogadta, de egy boldogabb jövendőre hagyta a valósítását.¹

1842-ben a pannonhalmi káptalan is foglalkozik a gyakorlati előkészítés kérdésével,² a neveléstan professorától a szabályok gyakorlati alkalmazását kívánja: «fogja rá növendékeit, hogy egyes fejezeteket egyenként mintegy tanítványaik számára dolgozzanak ki, gyakorlatokat irjanak, számtani példákat csináljanak és az előadás művészetét mintaszerűen gyakorolják», adjon nekik minden tekintetben helyes utmutatásokat. E kívánságokban sok apróság van, de a gyakorlás szervezéséről egy hang sincs.

Jóval többet ér Némethy Pál miskolczi igazgató oktató felszólalása, ki a tudományos műveltség minden titkainál, melyekbe az ifjakat beavatják, szükségesebbnek tartja a tanításban gyakorlást. Panaszolja, hogy ebben «szemügyoktatás, tanács és gyakorlás nélkül hagyatnak. Az anyaiskolákban előadatni szokott nevelés-oktatástan (pædagogica, methodica) valóban nem képezhet ügyes, alkalmas tanítókat... Nem is elég csupán taníttatnunk azon szerre, melyet követve jótékonyan munkálódhatunk tanítóképzés az iskolában: hanem szükség annak lépcsőzetesen fejledező követésében is ügyes, jártas tanító felügyelése alatt kiváltképzés gyakoroltatnunk, hogy így mintegy beleéljünk előre jövendő hivatalunkba.»³ Ebben az a lényeg, hogy a neveléstudomány mellett a gyakorlás szükségét élesen elválasztva emeli ki s

¹ U. o. 202.

² Közli Bódiss Jusztin, OKTK. XXIX. 374.

³ Prot. E. és Isk. Lap 1842., 91.

hogy a jelölteknek kiváló, tapasztalt tanítók vezetése alá rendelését óhajtvá azt is kifejezi, hogy a főiskolákon a neveléstan előadásával gyakorlati előkészítés nem járt együtt.

Úgy látszik, hogy főgond még nem fordul e felé, a rendelkezések inkább a tanárszerzést, semmint a tanárképzést szolgálták. Apró adatok a kettő együttjárását mutatják. Nem is várja minden iskola egy helyről a segítséget egyik tekintetben sem, saját szükségletén igyekszik maga segíteni. Máramarosszigeten például úgy, hogy az ú. n. *nevelési szék* üléseire meghívják a felsőbb osztályú tanulók közül a jelesebbeket mint hallgató tagokat. Ugyanezek hallgatják közönséges leckeiken a neveléstant s e két oldali képződés következtében a tanítóság jelöltjeinek tekintetnek s mind a helybeli alsó osztályok, mind a vidéki iskolák tanítóit közülök lehet választani.* Erdélyből meg azt iavasolják (Justinus Febronius), hogy jó lenne a tudományos pályát

* U. o. 349. Hihetően Lugossy József küldte e tudósítást, melyből a *nevelési szék* leírását érdemes meghallgatni. «A nevelési székek párhuzamban a szombati órákon tartandó, közelebbről a belső politikát érdeklő *igazgatói székekkel*, melyeknek vezérlése a rector professor tiszte, szerdánként a neveléstan professora s egyszersmind állandóan classium inspector előülése alatt, az iskola minden tanítóinak részvételével ületnek s mint az igazgatói székek is alsókra, felsőkre és vegyesekre osztatnak, értetvén az utóbbiakon a legnagyobb fontosságú tárgyakban s esetekben, kivált pénzügyi viszonyok előfordultakor, a helybeli tek. pártfogóság küldöttségének befolyásával s előülésével alakul mindkét nemű ülések. Tárgyai a nevelési székeknek általában minden, mi az intézet tudományos és erkölcsi virágoztatására tartozik, különösen pedig legközelebbi feladata az alsóbb osztályok józan rendezése; mely tárgy fontossága sokkal nagyobb, mint első tekintetre vélnők. Korán sincs megtéve minden, ha *ma* egy kielégítőnek látszó rendszert behoztunk, mely mellett ismét talán évtizedekig panganunk kelljen: tapasztalat tanúsítja, hogy az *holnapra* egészen vagy részleteiben kiavulhat, legalább tetemes tökélyesítést kívánhat. Közlő meggyőződése szerint nincs más útja az üdvnek, mint az alsó osztályok ügyének szakadatlan szemmeltartása . . . , mi is legzélszerűbben az illető felügyelői s mind felső mind alsó oktatói karnak állandó egybegyűlése s egyetértő tanácskozása által eszközölhető. Így . . . a tanítói karnál folytonos kicserélése az eszméknek, véleményursurlódás és tisztulás, az elméletinek gyakorlat tűzpróbájában megforgatása eszközöltetik, az újoncz vagy leendő tanítóknak tapasztalás nagy iskolája nyitattik. Ezen ülésekben résztvehetés az, mivel mi nevelési seminariumok hiányát intézetünkben némileg pótolhatjuk, szólás és szavazási képességgel egyébiránt csupán a tanítói egyének (vegyes ülésekben a patronatusi tagok is) birván. Nyitvák e székek intézetünkön kívüli tanítói egyéneknek is, elnöknéli bejelentkezés mellett.»

végzett legjelesebb tanuló ifjak közül minden professor mellé egy segédet rendelni, kinek az iskola is valami, bármily csekély jutalmat adna. Tiszte lenne a rendes tanár esetleges helyettesítése, magántanítás és ekként a tudományban tökéletesedés és a közoktatói foglaltságba jókor beleszokás.¹

A mármharosszigeti példa azért érdekes, mert egy intézet önálló eljárását jelenti, természetesen csak akkori állapotok között megengedhető módon. Az erdélyi javaslattal együtt azért is, mert bennök a működő *közönséges* tanárok példáján való okulás a gyakorlati előkészítés főeszköze. Hasonló gondolat nyilatkozik a Pesten 1847 aug. 10—12. napjain volt első prot. tanári közgyűlésen, az eperjesi tanárok emlékiratának e pontjában: «Felhívjuk valamennyi tisztársaink kellő figyelmét tanítványaik között kivált oly ifjak kiszemeléseére és pártolására, kik a tanári hivatalra tehetséget és hajlamot mutatnak. Ennek mély jelentőségét hosszasan motiválni felesleges. A mi tőkénk van, azt kell mindenek felett növesztenünk.² A megvitatás közben többször felhangzott, hogy a gyakorlás által ügyesítés szükséges. Megjegyezni való különösen az a tanári személyiséget érintő gondolat, a mi az eperjesiek szavát értékessé teszi: *derék örököszt hagyni nem csekély érdem*. A működő tanár gondoskodása iskolája jövőjéről!

Ez adatoktól cseppet sem eltérően, csak egészen határozottan mondja ki Tavassy Lajos 1848-ban a Nevelési Emléklapok ötödik füzetében, hogy minden főiskolán (az egyetemre gondol) szükséges a neveléstudománynak külön szakként előadása és hogy együtt kell járnia a *pædagogica* és *didactica* nyilvános tanításával a gimnáziumi tanárjelöltek számára gyakorlati *pædagogicai* seminariumnak is. A néptanító-képzőktől veszi a példát s nem fejtegeti bővebben kívánságait, melyekből az látszik, hogy a neveléstant mint tudományt elkülöníti nygyan a gyakorlati előkészítéstől, de az erre szolgáló intézményt a főiskolához akarja kapcsolni. Kár, hogy sem okait, sem az eljárás módját nem adja elő.

A tisztántuli tudományos küldöttség munkálatán kívül a többi mind apró adat, jellemző valami tekintetben mindenik, de nincs bennök semmi általánosabb szempont s az elvek sincsenek kifejtve a legtöbben. A Kerekestől származó tervhez és Schedius elvi jelentőségű állásfoglalásához csatlakozik azonban még két tervezet, melylyel komolyan kell számot vetni, mielőtt 1848-czal a kérdés történetének első részét lezárhatnók. Ezek az addig legfontosabb adatok.

¹ U. o. 1842. 434.

² Nevelési emléklapok. Kiadja és szerk. dr. Tavassy Lajos. 1847., 38., 42.

A Pestre tervezett prot. főiskoláról szóló pályanyertes munkájában bőven tárgyalja a tanárképzés kérdését *Hetényi János* 1840-ben s az egésztest seminarium keretében akarja megoldani.*

Jónak vallja a porosz szervezetet s ezt «tervezői éles belátással» akarja «honi körülményünkhöz alkalmazni.» A pesti főiskolához kétös seminariumot kíván, az alsót az elemi tanítóknak, a felsőt a polgár- és humanistikai iskolák tanítóinak. Jól meg akarja rostálni a felvételt kérőket, kik kötelesek aztán ismereteiket «minden irányban küljebb vinni és elméletileg s gyakorlatilag olyan pædagogikai ismeretekkel s ügyességekkel szaporítani, mikkel ha valamely nyilvános tanító nem bír, a legjobb ügyekezete mellett is csak kárt tehet annak az iskolának, melynek vezérlését fölvállalta.» A felső tanfolyamba csak azokat akarja felvéteni, kik az elemi seminarium tanulmányait jeles eredménnyel elvégezték. «A seminaristák methodikai kiképzetésésé»-t tekintve azt kívánja, hogy a *közléstan* (methodica) nagy titkára minden képző-intézet lélektani és gyakorlati úton vezesse rá jelöltjeit. A helyes tanításhoz eszmék, philosophiai lélek, önismeret, lélektan és húzamos gyakorlat, remek oktatói példák látása szükséges. Az előkészülés menetére például hozza fel a porosz seminarium eljárását. Ennek *Hetényi* közölte vonásai kivétel nélkül ott vannak a tiszántúli egyházkerület megállapodásaiban is, de azzal az igen fontos különbséggel, hogy a porosz szervezet a tanárok óráinak meghallgatását, a próbálkozást és nyilvános intézetben való gyakorlást csak megengedi, a tiszántúli terv kötelezővé teszi. Lényeges új vonás *Hetényinél*, hogy épen a tanítás gyakorlatára gondolva a seminariumnak könyvtárt kíván s ennek fölszerelését a legjobb régi és új nevelés-oktatástani művekkel, az egyes tantárgyakra vonatkozó legezélszerűbb vezér- és kézikönyvekkel, valamint forrás-munkákkal. *Hetényi* javaslatából nem derül ki semmi megosztás elméleti és gyakorlati képzés között. Látni való, hogy a gimnázium elvégzését téve alapföltételnek s ezután csak az elemi tanítóképzőt, semmi mély és rendszeres tudományos tanulmányozással nem kintozza a tanárjelölteket s a három éves tanfolyam közben nyilván párhuzamosan gondolta a gyakorlati előkészülést a bőséges számú s annál kevésbbé alaposan adott tárgyak tanulásával. Arra sem nyerünk útba igazítást, hogy milyen kapcsolatban képzelte a seminariumot azzal a gimnáziummal, melynek óráira, vizsgálataira bejárást enged a tagoknak, sem arra, hogy e seminarium igazgatójává kit tett volna. Így csak annyi világos előttem, hogy a gyakorlást tervszerű vezetéssel gondolja s a tanulságos példákat a tanárok személye

* A Pesten felállítandó protestans főiskola tanítási rendét tervező pályamunkák. 1843. I. kötet 157—168.

szerint választotta volna ki. Az egész határozottan olyan alap, melyből megvalósulása esetén fejlődhetett volna valami.¹

Hetényi máskor is (1842.) foglalkozott a gyakorlás gondolatával s felébred benne annak tudata, hogy valami biztosítékot is kell szerezni a tanítók készütsége felől. Szükséges kipuhatolni szakismereteiket, próbaleckét tartani velök s kitanulni, vajjon értenek-e az ú. n. socratesi tanmóddhoz, mely nem annyira ismereteket gyűjtet, mint inkább gondolkozásra tanít: földet készít az észben, melybe az ismereteket sikeresen lehet vetni, nem úgy tesz tehát, mint a tanítók általában, kik a tanulók üres fejébe annyi tudománymagot hintenek, hogy azok ezeket meg nem bírják, mert a tanítók nem gondolnak azzal, hogy eljött-e már a vetés ideje és a föld, melyet előre el nem készítették, alkalmas-e a vetés alá? ² Ezzel egyszersemind határozottan látszik az is, a mit az előzetes gyakorlástól és vezetéstől vár; értjük azt is, a mit *tanmód* néven olyan fontosnak tart.

Rendszeres, minden részében világos és magas álláspontú tervet közöl 1844-ben *T. I.*³ A szakrendszert kívánja, mert egyedül szaktudósok tudják az általok képviselt tudományt annyi alapossággal és a gyakorlatias honosság szülte vidámsággal és élénkséggel előadni, hogy abban az ifjúságot sokra vihessék. Hazánkban e mellett főként az a feladat, hogy a tanítókat, kiken elvégre is majd az iskolának testesült jelleme szemlélhető, *alkalmazási tekintetben* is idomítsák, mert eredményt a szaktudóstól is csak a *tapasztalati kiképzés* alapján lehet várni. Ennek első eszköze nála is a házi tanítóság; napjában 2–3 óra tanítás, hogy a tanításra készülőniök kelljen s a tanítás és nevelés alkalmazási módszereibe és csinjaiba szilárdul bele okuljanak; a tanárok ügyelnek arra, hogy az ifjak el ne merüljenek ebben. Fontos ujság a *nevelési társalom*-nak nevezett pädagogiai seminarium, melyben először jelentkezik bizonyos kialakultabb módon az egységes tanárképzés: az egyes szakok főiskolai tanárait ily czélból egyesíteni akarja, hogy a neveléstan tanárának vezetése alatt működő társadalomban időnként saját szaktudományok tanmódszeréről értekezzenek az ifjak előtt. E tanárképzőnek így teljesen gyakorlati czélt tűz ki, mert az elnök is minden hónapban a nevelés valamely részletkérdését tárgyalja, az ifjak pedig a hetenként ismétlődő értekezleteken ily tárgyú saját munkájokat olvassák fel és bírálják, jeles neveléstani

¹ Figyelemre méltó, hogy a tanárjelöltek együttlakásáról is beszél Hetényi.

² Prot. E. és I. Lap 1842., 261.

³ Talán *Tatay István* soproni tanár, később szarvasi igazgató. Prot. Egyh. és Isk. Lap 1844., 19. és 20. szám.

könyveket kivonatolnak. Tanító névre T. I. csak azt tartja méltónak, ki tanulás, gondolkozás és gyakorlás útján a tudományok bizonyos szakában teljes jártasságra tett szert és a nevelésnek módját nemcsak elméleti, hanem alkalmazási tekintetében is eszének és szívének igazi tulajdonává tette. E szerint három fokot lát: alap a szakban való jártasság, melynek a nevelési társalomba lépéskor már meg kell lennie; a jeleztem módon folyik a nevelésre elméletben való készülés, melynek gyakorlatosságát az biztosítja, hogy általában a tanítás elmélete mellett a szak főiskolai tanáraitól az illető szaktárgy tanításának az elméletét kell mindenkinek megismernie; harmadik lépcső a tanításra gyakorlás útján való előkészülés.

Ennek több mozzanata van: 1. Mivel a tanítás módját eleven példán kell szemlélni, az elnök kötelességévé teszi minden ifúnak, hogy időről-időre (egyszerre legfeljebb öten) meghallgassák vendégként egyes jelesebb gimn. vagy reáliskolai, vagy polgáriskolai tanító nyilvános leczkáját, hol némely dologban szintén nyernének felvilágosítást. 2. Néha értekezés helyett saját szakjában adjon egyik másik jelölt próbaleckét az elnök berendelte néhány alsóbb osztályú gimn. tanulóknak, félóra hosszáig, az elnök és a társak előtt, kik a tanítást a másik félórában megbírálják. 3. A ki vendégként bejárt s e próbán is sikerrel túl esett, kapjon az alsóbb osztályokban némelykor egy-egy nyilvános órát, melyen az elnök lehetően, az illető tanító pedig mindig jelen van. Ez előre utasításokat ad, óra után pedig megjegyzéseket tesz. Az önállóságra szokás kedvéért később magára is lehet hagyni a gyakorlót. 5. Kívánatos, hogy néha maga az elnök is tanítson az ifjak előtt.

T. I. belátására jellemző annak felemlítése, hogy az ilyen gyakorlás nemcsak az illető ifjakra lenne igen nagy hatással, hanem abban az iskolában, hol ez a hallgatóság vagy gyakorlat történnék, mind a tanítóknak mind a tanítványokba új érdeket s ösztönt lehelne. A tagoknak segélypenzt szeretne adatni; a kik pedig gyakorlás közben mint ügyesebbek kiválnak, azokat a gimnáziumban néhány órán bizonyos díjazással alkalmazná. A külföldi tanulmányutat sem egyedül a szaktudomány érdekében ajánlja, hanem a nevelési seminariumban való részvétel s az ottani gimnázium nyilvános tanításának látogatása végett is.

Mindezzel azonban még nincs vége a gyakorlatba bevezetésnek. A kellően elkészült ifjak mint segédek lépjenek az iskolába. Bizonyítványaik alapján az illető gimnázium igazgatója, szaktanára és egy felkért tudós előtt *próbát* kell tenniök. Ennek egyik része önálló írásos értekezés latinul a szaktárgy tanítása módszeréről vagy irodalmáról, magyarul meg valamely nevelési részletkérdésről. Négy héttel előbb

az igazgató jelöl ki választás céljából 4—5 kérdést. A másik rész szóval folyik: megelőző napon kijelöli az igazgató az illető szak pár részletét s arról a jelölt másnap néhány berendelt fiúnak tanít egy óra hosszáig. Utána a vizsgálók észrevételeket tesznek s a tanítás anyagáról, egész szelleméről, irányáról, elvéről, valamint nyelvezetéről szóló szabad eszmecsereben a jelölttel megvitatják. A vizsgálat ex ungue itélvén, csak azt vegye ki: tudja-e a jelölt azt, a mi hivatása lényegéhez tartozik s tanúsít-e annyi készültséget, mely biztos reményre jogosít. Az ekként elfogadott segéd tagja a tanácskozásoknak, kezdetben kevés órán tanítva fokozatosan halad magasabb osztályokba, közben az igazgató és a rendes tanárok óráira bejár* s ha megfelel, rendes tanár választásakor előnyben részesül.

E terv becsét fokozzák végső megjegyzései. Nyomatékosan kiemeli, hogy a tudós és tanító korántsem azonos, ezért fél munka a szakképzés. Magas álláspontját látom abban, hogy a tanári személyiség fontosságát az iskolára való hatásában tünteti fel. Tervét azért tartja jónak, mert e miatt nem kell a különböző intézeteknél működő kiváló tanárokat egy minta-iskolához gyűjteni, tehát nem fosztja meg az intézeteket legjobb erőiktől. Ez sokat ártana az egész közoktatásnak. Ellenben — úgymond — ha csak egyetlen egy kitűnő férfiú buzgana is intézetünk mindenikében, engedjétek, hogy ne csak tanítványokat nevelhessen az ily derék tanító, mint eddig, hanem mellette és vele vetekedve egyszersmind tanítók is nevelkedhessenek és szilárdulhassanak; így intézetünk nemcsak magokra örök ifjúságot öltend-nek, hanem néhány év múlva egyszersmind újabb tanintézetek betöltésére is adnak férfiakat.

A névtelen író maga megmondja, hogy e terv némely vonását Németországban is meg lehet találni, de arra is utal, hogy sok közüله hazai iskolákon is látható, csak kevesen tudnak róla. Az egyes iskolák történetének ily szempontból való feldolgozása sok becses adatot hoz majd nyilvánosságra, melyek az önálló fejlődést, egyes vonások különböző alakulását bizonyíthatják. Ennyi ismeret nem ad alapot arra, hogy mindezeknek az intézkedéseknek, igazabban tervezgetéseknek külföldön keresssem az eredetét. Annyi bizonyos, hogy maga a nevelési seminarium gondolata teljesen megegyezik Francke eszméjével, melynek megvalósítása volt az 1707-ben Halleban megnyílt Se-

* «Ezt az engedélyt minden tudományosan művelt férfúnak és főiskolai tanulóknak meg kellene adni, hogy ott hallgatván ezek (3—4 egyszerre), a nyilvánosság jótékony sugarai az iskola falai közé is behassanak, mert sokszor kell a fült levegőjű iskolát szellőztetni, ha koczkáztatni nem akarjuk a bejárók egészségét.» I. h. 1844., 470.

minarium selectum praeceptorum. Csakhogy ebben még az egyes tudományokban, a tanítás anyagában való előkészítés volt az első, a mi a hazai tervek közül a debreczeniben megvan ugyan, de már a T. I. terve előre megtörténtnek tekintti. Rokonság látható Basedow törekvései és a magyar javaslatok között is, de leginkább *Gedike* 1787-ben megnyílt berlini seminariuma egyezik meg azzal, a mit a közölt adatok hazánkban tervezettnek mutatnak. E megegyezés lényege, hogy a gyakorlati előkészítést tekintik főfeladatnak s hasonlíthatnak a szervezet egyes vonásai is. Nevezetes különbség azonban, hogy a magyar tervben a szaktanulmányoknak nem folytatásáról, hanem csupán alkalmazásáról van szó, tehát a gyakorlati előkészítés csak a tudományos készülés végeztével kezdődik. Másik fontos különbség, hogy a T. I. javaslata a gyakorlati cél érdekében a neveléstudomány tanára mellett a főiskola többi tanárainak is részt kíván s így a tanárképzésre külön testületben egyesíti őket. Az önálló fejlődés mellett bizonyít a gyakorlati irány kiemelkedése s ebben az elméleti pädagogiai résznek olyan alakja, mely amott csak későbbben fejlődött. *Schrader* 1866-ban összefoglalta* a német päd. seminariumok irányító elveit s ha most ezeket a magyar tervekben találhatókval egybe vetjük, a mieinkben mindazt megtaláljuk. Ez természetesen nem támasz az átvétel állítására, mert nyilvánvaló, hogy a század elejétől 1848-ig sűrűn felhangzó óhajtasok, javításra irányuló törekvések józanul észrevett szükségletet akartak kielégíteni és eddig nyoma sincs annak, hogy idegen intézmény beillesztésén fáradoztak volna; határozottan a viszonyokból kinövő alakulás áll élénk. A tervek nem is azonosak, csupán csak a seminarium gondolata egyezik meg bennök. A gondolata azonban ennek is ott van már a repetensek nagyszombati és budai collegiumában, de a név más és a kör különbözik.

Nem állíthatom, hogy az előzőknél több adatot nem találhatunk, de azért mégis tisztán látható ezekből is, hogy mily elvek alapján kívánták 1848 előtt a gyakorlati tanárképzés rendezését. Mindennek előtt az tűnik fel, hogy magában a tanárképzés fogalmában a tudományos előkészítés meg a gyakorlás mindig együtt jár, bár egye-

* Schmid, Encyklopädie V. 805. — 1. A seminariumba csak az egyetemi tanulmányok végzése után lehet belépniök a jelölteknek s 2—4 évig maradnak ott. 2. Számok korlátolt s lehetőleg egy tudománykörhöz tartozzanak. 3. Cél az általános paedagogikába, ennek gimnáziumban és reáliskolában való alkalmazásába, az egyes tárgyak oktatása módjába bevezetés; megismertetés az iskolai törvényekkel. 4. További tudományos munkára indít. 5. A tagok gyakorlása kis mértékben tanítás és mások óráinak rendszeres látogatása által történjék.

seknél más-más értelme van mindeniknek. A gyakorlatiságot eleinte csak a tanítani valók tudásában látják s csak később a tanítás gyakorlásában is. Mindabból, a mit itt megismertünk, a gyakorlati tanárképzés tervezetét így állíthatjuk egybe.

Kiindulás az a tapasztalat, hogy eredményt szaktudósoktól is csak a tapasztalati kiképzés alapján lehet várni.

Cél a tanításban való lépcsőzetes gyakorlás, hogy így mintegy bele éljenek a jelöltek jövőendő hivatalokba.

A megvalósításban irányító elv: 1. Mivel az iskola fejlődése az oktatás módjának tökéletesedésétől függ, nem szabad a tanítók elme-tehetségeit és igyekezetét bizonyos minta követésére szorítani, vagyis az eljárás változatos.

2. Csak az lehet tanító, ki a pæd. seminarium tagja volt, tehát a gyakorlati előkészülés mindenkire kötelező.

3. A seminarium vezetője csak pædagogus lehet; a tanítás élő példáját helyes módszerokról ismeretes, rendes középiskolai tanítók adják — a miben egy seminárium tagjainak egységes vezetése nyilatkozik, e mellett a példa kiválasztásában a tanító-személyiség dönt.

A gyakorlás meghatározott vonásai: 1. A seminariumi igazgató vezetése alatt a nevelésre s kivált a szaktárgyak módszerére vonatkozó irodalom megismerése, a módszerről szóló előadások hallgatása; kijelölt neveléstudományi művek ismertetése; egyes leczkék kidolgozása és kölcsönös megbirálása.

2. A középiskolában a rendes tanítás látogatása.

3. a) Kísérlet a tanításban néhány gyermekkel; b) egy-egy órán nyilvános tanítás a rendes tanító szeme előtt és tanácsai nyomán. Ezek megbirálása.

4. Végül néhány órán a rendes tanítás átvétele.

Minél többször hangzik el egy-egy javaslat, annál nyilvánvalóbb sikertelensége. A gyakorlati tanárképzésnek itt látott egyes vonásai mind jó ismerőseink voltak, mielőtt régiségökről tudtunk volna, mert a mai eljárási módok lényege is ez, újabb javaslatokban is ezt találjuk. Mégis a sikertelenséget látjuk a tárgyalt ajánlatok nyomában, hiszen ma ugyanazzal a kiindulással ugyanazt a célt igyekezünk elérni, a mely mindezekből kiderül. E tervek tehát egyáltalában nem jelentik a tanításra való előkészülés szervezését. Még ott is, a tiszántúli ref. egyházkerületben, hol 1842-ben a pæd. seminarium s ebben a gyakorlás szervezését elhatározták, 1868-ban újra fejtegetnie kell egyik tanárnak «a gyakorlatba hanyatthomlok taszítás» veszedelmes voltát* s az a fejtegetés az önálló munkára előkészítés hiányát nyil-

* Imre Sándor, Prot. főiskoláink és a tanszabadság. Debreczen 1868.

ván mutatja. A kivánságok és javaslatok az ország különböző részein, de mégis csak egy iskola fentartó: az egyház iskoláiból hangzanak fel. Hasonló helyzetben voltak a nem felekezeti intézetek is. Látszik ez abból, hogy a nemzeti építés korszakának kezdetén igen élénken fordul az érdeklődés a tanárképzés kérdése felé s ebben a gyakorlati nevelést is kiemelik épen magok a működő tanárok, kiktől jórészt az eddig megismert gondolatok is származnak s a kik napjainkban is magok sürgetik a végleges megoldást.

II.

A tanárképzés szüksége nem korhoz kötött, sőt a tanárokkal való elégedetlenség sem az. A körülmények változtával más módon, más hangon, de lényegében azonosan jut e két dolog kifejezésre. Az 1848 előtt hallott hangok megújulnak, mihelyt a kivánságok teljesülésére reménység nyílik, de az addig inkább egybefolyó tudományos és gyakorlati előkészülés külön jelentősége érvényesülni igyekszik. Addig főként a felekezetek törődnek a dologgal, az alkotmányos élet kezdete óta az állam kötelessége lép mindinkább előre.

Az a felfogás az irányító mindmáig, a melyet a debreczeni főiskola fejlesztéséről szóló dolgozatában egyik ottani tanár 1868-ban kifejezett,¹ hogy a kellő ismeretek megszerzése után hasonló fontosságú a leendő tanárnak azt is tudnia: hogyan tanítson, mert a tanításhoz okvetlen megkívántatik az ügyesség, mint a művesnél a kéz gyorsasága s biztos fogása, mint a művésznél az ecset vagy véső kezeléséhez a tapintat, hajlékonyság. Erősen hangsúlyozza, hogy nem szabad sem a gyakorlatot elméleti előkészület nélkül mindenre elégségesnek vélnünk, sem a mélyen tudományos előkészületet gyakorlati ügyesség, kedv és készség nélkül óhajtánunk. Ez a gondolat igen sokszor hangzik azután, de nem csak keveset tehető egyesek ajkáról. A *Budapesti Tanári Egylet*-nek 1867 június 3-án báró Eötvös József miniszterhez beadott s a középiskola minden ügyét felölelő terjedelmes emlékirata a III. mellékleten a tanárokról szól.²

Ez az emlékirat nevezetes, mert ebben kéri először a tanárság egyesülete a kérdés rendezését; de még nevezetesebb azért, mert ebben a tanárképzés története hazánkban újra kezdődik. E javaslat ugyanis mintha nem tudna az előzményekről semmit, sem arról, hogy volt-e addig valamilyen módon tanárnevelés, sem arról, hogy magyar emberek azelőtt mit kívántak, hanem a *külföld mintájára* óhajtja úgyne-

¹ U. o. 48. s köv. 1.

² A budapesti tanári egylet közlönye, 1867. 3—4. füzet.

vezett tanárképző intézet, seminarium állítását. Szükségesnek mondja, hogy ne alkalmazzanak hazánk területén rendes tanárnak senkit, még a legalsó osztályokban sem, ha tanári vizsgálatot nem tett s methodicai képességéről kellő bizonyítványt felmutatni nem tud. Módot kell adni a kellő elméleti és gyakorlati készség megszerzésére, de az utóbbi érdekében a seminariumot ajánlva, csupán általánosságot mond ennek szervezetéről. Leginkább az ötlik szembe, hogy teljesen a külföldi (német) mintát másolja, sőt ezt egyenesen czélul tűzi ki, holott ebből a Kerekes és T. I. tervénél sem újabbat, sem jobbat nem meríthet. Csak az az új, hogy a rendelkezést a kormánytól várja, a mit a készítőik szolgálati viszonya kívánt. Egyébként a magántanítás ellen való tiltakozás, a rendes tanárrá létel előtt két próbaév megkivánása az eltérés amazoktól, a próbaévnak is inkább csak a németektől szerzett neve és a segédtanárság évéül való szervezése, mert az elsöben csak segédként alkalmazást azok szintén hangoztatják, a kisebb óraszámot és a díjazást is. Két igen lényeges pontban a terv hátrább van az 1848 előtti magyar terveknel. Azok nem ismerése, azok nyomának nem követése miatt hiányzik innen a gyakorlati bevezetés módjának minden pontosabb megjelölése, összefolyik benne a szaktárgyak anyagának betanítása a módszer ismertetésével s az egészből a pädagogiai előkészítés elméleti része emelkedik ki. Másik fontos és kedvezőtlen eltérés az, hogy az itt javasolt pädagogiai seminarium az egyetemi tanulmányozás, tehát a tudományos előkészülés három évével egybeesik. Ez az időkimelés, nehézség-elkerülés mindkét rész alaposságát veszélyezteteti. Ezek mellett szükséges felemlítenem még egy megegyezést: a budapesti tanáregyesület is hangoztatja, hogy a tanárképzés e részébe tapasztalt középiskolai tanárokat is be kell vonni.

A további fejlemények alapja lett *Eötvös*-nek az a rendelete, melylyel 1870 május 3-án a pesti egyetem bölcsészeti kara kebelében középiskolai tanárjelöltek számára állítandó tanárképző intézet szabályzatát kiadta.* E szabályzat az első olyan hang, mely intézkedésre hivatott helyről a hatás reménységével szól a gyakorlati előkészítés ügyébe is.

Sokkal több és különb ez a budapesti tanáregyesület tervénél. A gyakorlást a szaktanulmányok befejezése után kezdi s a gyakorlati rész egész menetét szabályozva ketté vágja az addig s azóta a valóságban egybe fonódó két részt. A választott szaktudományban való előkészülésre négy szakosztályt rendel, az ötödik szolgál a gyakorlati

* Az Orsz. Középtanodai Tanáregylet Közlönye 1870. — Függelék: Középtanodai Rendeletek Tára, 2. szám.

képzésre. A neveléstudomány egyetemi tanárát teszi vezetővé, de mivel az egyes tanulmányok módszertani kezelésére gyakorlottság is szükséges, nem zárja ki középiskolai gyakorlott tanárok vagy más szakférjak alkalmazását sem (6. §.). E szakosztályban csak 10 tag lehet (9. §.), mindeniket az egyetemi tanulmányokat végzett, esetleg már tanári vizsgálatot is tett jelöltek közül (8. §.) pályázás alapján (13. §.) veszik fel.

Eötvösnek ez a szabályzata a nevelési szakosztályról szóló részében (79—90. §.) teljesen a Kerekes-féle és T. I.-nél, Hetényinél kidolgozottan jelentkező pæd. seminariumot valósítja meg. Hihetően semmi köze sem volt Eötvös szabályzatának e régi tervekhez, de mégis nyilvánvaló, hogy elhagyva T. I. javaslatából azt, a mit a kornak is le kellett koptatnia, a változott viszonyok között ennek egészen az az alakja volna, milyen a miniszter szabályzatáé. Itt egyetemről, ott protestáns főiskoláról van szó, a mi különbség; ellenben megegyezés van abban, hogy mindkettő csak a középiskolai tanárok gyakorlati előkészítéséről beszél s ennek helyéül csak középiskolát akar. A szabályzat fő vonásai a rokonságot nyilván bizonyítják.

A pædagogiai kiképzés itt is elméleti és gyakorlati. A neveléstudományi részben új jelenség, hogy a nevelési rendszerek történetét is kívánja adni, lehetően a nevelési irodalom történetével kapcsolatban. Félévenkint két írásbeli dolgozatot vár minden tagtól: egyet a szaktárgya, másikat a nevelés-oktatás köréből; a tanár bírálja meg. A tulajdonképeni gyakorlás áll az első félévben a pestbudai középiskolák tanításának látogatásából, második félévben ugyanott tanításból. A tanításra bejárást a szakosztály tanára és az illető középiskola igazgatója állapítja meg akként, hogy a jelölt egy tanárnál figyelje meg tárgya tanítását huzamosabb ideig, azután más tanárok óráira is járjon, hogy a kezelésnek a tantárgy és tanítványok irányában mindenik osztályban és minden tanárnál változó módjait lássa és tanulmányozza. Társaik előtt tartsanak aztán a jelöltek tanítást (nem világos, vajjon növendékekkel-e?), azt kölcsönösen bírálják meg. A második félév nyilvános tanítási gyakorlatai a tanárképző és a középiskola vezetői által megállapított osztályban az illető középiskolai tanár vezetése és felügyelete alatt folynak; közben a jelöltnek foglalkozása minden ágában alkalom nyílik meggondolásra, tájékozódásra, önállósulásra. A szakosztály tanára e tanításokon gyakran megjelenik útmutatás, figyelmeztetés céljából.

Ezekon a lényeges pontokon kívül is megtaláljuk a két tervben és szabályzatban az összes vonások egyezését: az ösztöndíjakat, a rendes tanár helyettesítéséért a jutalomdíjat, a segítség idejét. Eötvös szabályzatában azonban határozottabb alakja van T. I. gondolatainak.

Ennél az egyes tanárok önkéntes társulásáról volt szó, emitt a szakosztályokat pontosan szervezik és a segédtanárság a próbaév alakjában szintén szervezetten jelenik meg. Ez a szó azonban újból a porosz Probejahrra emlékeztet, mely akkor Poroszországban az u. n. gyakorlati előkészítés eszköze volt s a rendes tanárukat alkalmazást előzte meg. Ott van ez már a tanáregyesület felterjesztésében is, de Eötvös szabályzatában azzal a poroszokéval megegyező intézkedéssel, hogy a ki sikerrel végzi a nevelési szakosztályt, azt próbaév nélkül is rendes tanárrá lehet kinevezni. A név alkalmatlan voltáról nem is szólva arra kell itt rámutatnom, hogy így hazánkban mindjárt a gyakorlati tanárképzést szervezni kezdő szabályzatban ott van hallgatólág az a lehetőség, hogy ebben az előkészítésben nem mindenki részesül. Ezért ez a szabályzat nem teljes, mert a gyakorlati képzésben részvételre kötelezést elmulasztja, a próbaévet e mellett megtartja s a bekövetkezett félszeg fejlődésnek útát nyitott.

A budapesti tanáregyesület javaslata nyíltan hivatkozik a külföldi mintára, Eötvös szabályzatában határozott megegyezést találtunk s e révén a porosz példát kell a magyar intézkedés alapjának tekintenünk. Mégis úgy áll a dolog, hogy Eötvös szabályzata a felmutatott magyar tervezetéseknek határozott folytatója, ha eredete szerint nem is, szellemi tekintetben annál teljesebb mértékben. Megtaláljuk azonban ebben is a később sokszor ismétlődött jelenséget, hogy folytatás helyett a kérdés fejlődése előlről kezdődik — vagyis nem igazi a fejlődés.

Két nevezetes pontot itt meg kell jegyeznünk, mint a tisztulás és fejlődés jeleit. Egyik, hogy e szabályzat szerint a pæd. seminariomot a neveléstudomány egyetemi tanára vezeti, ki ott tudományos előadásokat tart és elméleti pædagogiai munkákat, a jelölteknek a társaik előtt tartott tanításait megbirálja, a középiskolákban folyó látogatást és gyakorlást rendezi, ellenőrizi, a jelölteket útmutatással ellátja. E szorosan gyakorlati rész vezetésében azonban az illető középiskola igazgatója és szaktanárai jutnak az első sorba s velök a tanítás-nevelés egész szervezete mintegy átveszi a gyakorló jelöltet. Tehát itt a gyakorlati képzés a gyakorlat emberei kezébe kerül. Másik nevezetes vonás, hogy a jelölt egy tanár munkáját figyeli ugyan még huzamosabban, de ezzel csak a megítélés mértékét szerzi meg s több oldalról tájékozódás céljából mások óráira is bejár. Ez az intézkedés biztosíték valamely módszer erőltetése ellen.

Ez a szakosztály alkalmas lett volna arra, hogy szabályai szerint a tanárok gyakorlati előkészítése megkezdődjék. Megnyitását azonban elodázták; Eötvös meghalt s egyebekkel együtt ez is csonkán maradt, míg mások nem Eötvös tervezte módon ki nem egészítették.

Nála határozottan a tanár személyisége volt a fő a tanárképzésben, utána ez az elv nem érvényesült.

Mielőtt a tanárképző nevelési szakosztálya megnyílt volna, a benne levő elvet mellőzve, a tervet ki sem próbálva csaknem egyszerre két azonos javaslat hangzik el már 1871-ben. Egyik a neveléstudomány pesti egyetemi tanárától, másik a csonka tanárképző intézet igazgatójától.

Lubrich Ágost «A középtanodai tanárok pædagogiai kiképzéséről» 1871 decz. 4-én akadémiai székfoglalójában* mint nálunk teljesen új dologról szólott. Kettősnek látja ezt ő is. Az előadások kiegészítésére olyan tudományos vagyis elméleti seminariumot kíván, «minővel a külföldi egyetemeken minden tudomány szak dicsekszik.» Egész okoskodásából csupán azt emelhetem ki nálunk addig új vonásként, hogy a neveléstudomány egyetemi tanszékével kapcsolatos seminariumot tisztán tudományosnak tervezi, ezért ennek a nevelés és tanítás gyakorlati alkalmazásához nincs közvetlen köze. Ehhez az egy tételéhez dolgozata más pontján is ragaszkodik. A gyakorlati alkalmazás megkísérlését is szükségesnek látja s itt jelenik meg gyakorlati javaslatai között is az egyetlen új, azaz nálunk még nem látott terv, mely azonban neki legkevésbé sem sajátja. Herbart, Stoy és Ziller elvei nyomán, ezek gyakorlati képezdéjére is támaszkodva csak egy helyes módját látja a gyakorlásnak: oly gyakorlati képezdét, melynek saját elemi, vagy elemi és gimnáziumi osztályokból álló gyakorló iskolája van. Ennek természetes folyamánya, a mit a szervezetre nézve közöl, de a kifejezése nem érthető: «A képezde élén a neveléstan egyik tanára vagy más, a nevelészet elméletében és gyakorlatában derekasan jártas egyén áll, mint annak természetes igazgatója s mint ilyen a közoktatási miniszter közvetlen felügyelete alatt van.» Az egyetemen azonban a neveléstudománynak akkor csak egy tanára volt, épen ő maga. Feladata a tudományos seminarium vezetése, melynek a gyakorlathoz nincs közvetlen köze, így hát ennek igazgatója nem lehet. Megakadályozza ezt még az a felfogása is, mely szerint hiba, ha az egyetemi tanár, a tudomány embere iskolaszerű előadásban is gyakorolja a jelölteket. De akkor ki legyen a gyakorló iskola vezetője? Semmi egyéb kívánságot, sem kapcsolatot nem magyarázhatunk ki Lubrich szavaiból, csak azt, hogy a gyakorlásra szolgáló tanárképző igazgatója olyan valaki legyen, ki a neveléstudományban otthonos.

A gyakorlás módjáról nem mond olyat, a mi nem az addig is hangoztatottak alkalmazása volna. Ezekhez csak az járul, hogy a tar-

* A M. T. Akadémia Értekezései a bölcsészeti tudományok köréből. I. 1871.

tott értekezletekről rendes jegyzőkönyvet kell írni, mely hű tükörként szolgálva később tanulságot nyújthasson. A gyakorlóiskola szervezetéről sem sokat közöl: 4—5 osztálya legyen ugyanannyi tanárral, kiket az igazgató ajánlatára az állam nevez ki a legjelesebb középiskolai s tanítóképzési tanárok közül, másoknál jobban fizeti őket, hogy a képezde céljait lelkesedve szolgálják. Kiderül még az is, hogy az egész vezetést az igazgató kezébe helyezi ugyan, de az egyes tanárok személyét nagyon fontosnak tartja. Egy-egy osztályba csak 15 tanulólt venne fel.

Mivel itt a gyakorlati tanárképzés eszközeül először jelenik meg hazánkban a külön e célra szervezett iskola, meg kellett volna okolnia, hogy miért legyen az gimnázium vagy elemi iskola s miért kell e célra külön intézet. Lubrich egyik kérdésre sem ad kielégítő feleletet. Az iskola jellegére nézve sem tud határozott javaslatot adni elemi iskola legyen-e vagy gimnázium, vagy mindkettő. E tétovázás okát nyilván jó helyen keressük abban, hogy e terv nem önálló, hanem a megnevezett minták egyszerű utánzása akar lenni. Mivel pedig az a három minta nem egyezik meg hajszálra, ez a zavart megmagyarázza. Azt kívánja, hogy a gyakorló iskola elemi osztályokból álljon, mert a gimnáziumi oktatás csak az elemiben volt gyakorlás után lehet gyümölcsöző s ezért leginkább 4 osztályú elemi iskolát szeretne, «de hogy az aggódók megnyugodjanak, kapcsoljunk 3 elemihez 2 gimnázialis osztályt, melyeknek tanítványait a IV—V. osztályig lehetne vinni.» Látszik ebből, hogy az egész javaslatnak nincs határozott elvi alapja. Nem is mond Lubrich egyetlen olyan szót sem, a mi álláspontját bármi tekintetben is igazolná s az ellenkező véleménnyel szemben védhetné. A külön gyakorló iskola szükséges voltát csupa olyannal okolja meg, a minek minden tisztességes iskolában úgy kell lennie, jóllehet úgy tünteti fel, mintha közös munka, mélyre látás, céltudatos egyetértés, okos fegyelmezés, pontos igazgatás csak a külön gyakorló iskolában volna lehetséges. Ezt azonban csak azért állítja egyedül helyes módnak, mert arra nem is gondol, hogy ugyanazt a feladatot megfelelő intézkedésekkel rendes középiskolán is el lehetne végeztetni. E szerint nemcsak a XIX. század első felében felmerült terveket nem ismeri, nemcsak azt felejtí el, mikor az elemi iskolai tanítóképzéssel veti össze a tanárképzést, hogy Mária Terézia idejében a normális iskolák milyen célt szolgáltak, de egyenesen úgy látszik, nem ismeri vagy nem méltányolja az Eötvös kiadta szabályzatot sem. Különben nem eshetnék meg, hogy csak gyakorló iskola létesítése és gyakorlás nélkül munkába állítás között lát választást, holott Bonitz berlini semináriumát látta. Igaz, hogy nagyon egyoldaluan ítélte meg.

Lubrich egész javaslata kellemetlen szöveget a kérdés fejlődésében, melyet ha csak a budapesti tanáregyesület felterjesztésétől kezdve nézünk is, csodálkozunk kell azon, hogy ezt és az Eötvös szabályzatát mellőzni lehetett. Így Lubrich javaslata nem a meglévő szervezet alakítása és bővítése, sem a régebb hazai tervek folytatása, szóval nem fejlődés, hanem átvétel, eredménye éppen akkor végzett németországi útjának s ezért kellemetlen, mert a hazai viszonyokkal, a már történt hasonló célú rendelkezéssel egyáltalában nem számol.

Nem is ebből eredt a csakhamar következő szervezés, hanem *Bartal* Antal javaslatából, mely Eötvös alkotásába, a még meg sem nyitott nevelési szakosztályba akarja beilleszteni az önálló gyakorló iskolát. Szervezeti javaslatában¹ a pæd. elméleti készülésre nézve abban tér el Eötvöstől, hogy a módszertani konferenciából kihagyja az általános nevelés- és oktatástant, melylyel a jelölteknek az egyetemen kell tisztába jönniök; e helyett kívánja «tüzetesen a közép-tanodák ismeretkörének pædagogiai szempontból való feldolgozását és az iskolai életnek a jó nevelés és helyes fegyelmelés követelésének megfelelő szervezését.» Ez elvi jelentőségű, mert azt jelenti, hogy az egyetemen előadott általános neveléstudomány maradjon meg egészen a tudományos magaslaton.

Bartal javaslata alapján már 1872. május 16-án megjelent *Pauler* miniszter új szabályzata,² a mely módosítja az Eötvösét és csekély eltéréssel teljesen *Bartal* pontjai szerint alkotja meg az önálló gyakorló iskola szervezetét. Ez a körülmény azt is mutatja, hogy a miniszterium a javaslat indokolását is elfogadta, a mi aztán a Lubrichéhoz hasonló kemény bírálatot jelent az akkori középiskolákra nézve. Az egész gyakorló iskolának ugyanis — mint neve is jelzi — határozottan a gyakorlati kiképzés szolgálása a feladata; a létező viszonyok teszik e mellett kötelességévé «a pædagogiai reform és haladás célba vételét» is, ezért bizza a tanrend, órarend és ügyrend megállapítását a tanári karra. A gyakorlati előkészítés közben oly feladatokat tűz a javaslat az iskola elé és úgy indokolja a külön intézetet, hogy abból nyilván az akkori középiskolák iránt nagy bizalmatlanság s azok állapotának szomorú jellemzése derül ki. Úgy beszél, mint Lubrich. Szerinte is az a gyakorló iskola feladata «hogy oly mintaszerű iskolai életnek adjon képét, melyben a tanítványok erkölcsi és értelmi haladása az egész tantestület közös gondjának tárgyát képezi és mely a tanár-

¹ Orsz. Középisk. Tanáregy. Közlönye 1872., 196. U. azt közlik 1892-ben «A gyakorló iskola működése. Volt tagjainak levelei.» cz. kiadványban.

² U. o. Függelék 33.

jelöltnek buzdító példaul, a tanárnak lelkesítő emlékül szolgáljon.» Továbbá: «A gyakorló iskolában készüljön elő a jelölt oly tevékenységre, mely megfelel a nevelés- és oktatástan követelményeinek és azok szelleme által vezéreltetik; itt találjon útmutatást és segílyt el-sajáttítására annak, a mit az elmélet már mai nap is követel, *de a mire a mindennapi gyakorlat vagy idő és alkalom hiányában vagy más ürügy alatt nem igen akar hallgatni.*» E szavak a külön gyakorló iskolát határozottan igazolni akarják s meg is adják a javaslat magyarázatát a tervezőnek abban a véleményében, hogy az akkori középiskolák mindezen követelményekkel ellenkeznek. E felfogás ellen ugyan csakhamar történt felszólalás,* de azt a meggyőződést alapnak mégis elfogadhatjuk. Így ez a javaslat a középiskolák példátlanul rossz állapota miatt keletkezett. Csak így érthetjük, hogy a jeles tanárookra számító Eötvösféle szervezetet ki sem próbálták s hogy a különálló gyakorló iskola elé olyan feladatot tűztek, a melyet minden kellő magaslaton dolgozó középiskolának feltétlenül teljesítenie lehet.

A javaslat egészen olyan képet fest, a melyhez hasonlónak kell lennie minden iskola arczulatának s egyáltalában nem vegyít bele olyan színeket, a melyek csupán egyhez illenének. Ha «a gyakorló iskolában az oktatás szigoruan a módszertan követelményei szerint» folyik, de nem akarunk kötelező módszert, akkor e kívánságnak is eleget tehet bármely iskola, mert alapos meggondolás és rendszeres készülés nélkül senki sem taníthat eredményesen. «Közös munka» és közös iskolai ünnepek» mindenütt lehetségesek, a «közös tudományos kirándulások» szintén s a «pædagogiai szellem» úgy sem az iskola, hanem az egyes tanárok révén terjed. Épen ezért magát a tanárképzést tekintve mindaddig, a míg a régi magyar tervek és Eötvös szabályzata nyomán a mintául szolgáló *tanár* az első feltétel, a külön gyakorló iskola állítását igazolni nem lehet, még a létező rossz viszonyokkal sem teljesen, mert hiszen a már működő legjelesebb tanárokat szedeti össze egy iskolához ez a javaslat is! Tehát volt, a kire a gyakorlati előkészítést bizni lehetett s ezek egy csoportba gyűjtésére nem lehet a T. I. 1844-ben hallott véleményét nem ismételnünk.

Így azonban más álláspont érvényesült. A javaslat és szabályzat egyes pontjai lényeges szerephez juttatják ugyan az egyes tanárokat, a gyakorlati képzést még sem ezek személyéhez, hanem az intézethez kötik. A tanárképzés szempontjából a már mondottak szerint ezt csupán a tervező felfogásában láthatjuk indokoltnak, tárgyi okokat mellette nem találunk. Megtaláljuk azonban ezeket is az új intézet másik, határozottan nagyobb feladatában, melyet a pædagogiai

* U. o. 327. Szamosi János.

reform és haladás czélba vétele néven már említettem. Ilyen célkitűzéssel a két feladat egybekapcsolható, mert nincs ok arra, hogy a nevelés-oktatás gyakorlatánál egyébire gondoljunk. Sőt ez is megszűkül, mert a javaslat és szabályzat rendelkezései szerint egyedül a középiskoláról van szó a nevelési szakosztály módszeres értekezletein is, a gimnáziumi jellegű gyakorló iskolában is. Még ezen belől is meghatározódik a gyakorló iskola elméleti feladata, mert a sokszor említett viszonyok miatt éppen ezek megváltoztatása, a középoktatás újjá alakítása volt a célja. A mint a javaslat mondja: «Ez intézetnek leszen majd rendeltetése, hogy központjává váljék a pädagogiai életnek; példája kell, hogy világító fényt vessen tanodáink hiányaira, eredményei viszont irányt fognak adni azok idején való pótlásának. Innen kerüljenek ki az elméletnek szintügy, mint a gyakorlatnak megfelelő módszeres tankönyvek és vezérfonalak; itt szerezhessenek saját tapasztalatjuk által felvilágosítást a kormány közegei is az országos intézkedések, utasítások és rendeletek tárgyában stb. Az intézet e feladatáról, a lehetőségről és czélszerűségről nem kívánok szót ejteni. Utalok azonban arra, hogy bár a középoktatás kérdésében is állandóan van mit tárgyalni s nem akadhat meg a haladás: az újjá alakítás feladata még sem örökké való s így a Bartal javasolta gyakorló iskola különállása e szempontból is csupán az akkori viszonyok megjavításáig indokolt. A gyakorlati tanárképzés itt éppen a gyakorlást tekintve ferde helyzetbe kerül, mert más területen adja meg az előkészítést, jóllehet az a haszon kétségtelen, hogy a gyakorló iskolában is csak úgy mint másutt folyó gyakorlás közben a jelöltek pädagogiai gondolkozása fejlődik.

A gyakorlás menetét jórészt úgy szabályozza az új szervezet is, a mint azt Eötvösnél s a megelőzőknél láttuk. Lényeges eltérés csak abban van, hogy sem Bartal javaslata, sem Pauler szabályzata nem tüntet fel a gyakorlásban semmi fokozatosságot. Határozott értéke van az új szabályzatnak abban, hogy nyomában a tervezett intézet meg is valósult és így a tanárjelöltek gyakorlására elvégre történt is valami, de ezt az értéket nagyon mérsékeli az a körülmény, hogy a rendes tagok számát Eötvös szabályzata szerint meghagyta. Ezzel biztosította a gyakorló iskola működését: megmentette a jelöltek oda özönlésétől, de egyben a gyakorlati előkészítést csak egy töredékre szorította s mindenkire kiterjesztésére nem is gondolt, mert a próbaév intézményét nem törli el s ez alól csak a gyakorló iskola növendékeit menti fel.*

* Még abban az évben felszólalt Bartal egy min. értekezleten, s azt kívánta, hogy a tanári képzést a *gyakorló iskolában működéstől* és

Nem látok okot arra, hogy Lubrich és Bartal javaslata között több összefüggést keressek, mint a mennyit az egyes pontok szellemi tekintetben mutatnak. Bartalénak van elvi álláspontja, gondosabban dolgozza ki a részleteket amannál, de nagyjában mégis megegyeznek egymással csakúgy, mint minden megelőzővel. Igen fontos különbség, hogy Lubrich erősen tiltakozik a gyakorlati tanárképzésnek a nevelés-tudomány egyetemi tanára feladatává tétele ellen, Bartal javaslata pedig nem érinti Eötvösnek azt a rendelkezését, hogy a nevelési szakosztály vezetője e szak egyetemi tanára. Ezzel aztán a gyakorló iskola is ennek igazgatása alá került — a szabályzatban.

A kiadott szervezetben látszik, hogy Eötvös szabályzatából egyet mást meghagytak s így a folytonosság látszólag meg van. A valóságban nincs meg, mert nem a megvalósítás közben szerzett tapasztalatokból kelt ki az új intézmény.

Két következése lett az újításnak. Egyik Szamosi János felszólalására¹ a gyakorló iskolának az egyetemmel való összeköttetése ellen, a mit kivihetetlennek és az egyetem jellegével összeférhetlennek tart. Igen tisztán és világosan állítja fel a tételt: az egyetem megadja a tudományos képzettséget, meg a pædagogia szellemébe való behatást, de a gyakorlatot az élet adhatja meg legjobban a nyilvános iskolákban, tapasztalt igazgatók s ügyes szakférfiak vezetése alatt. Ez a vélemény nagyon sok helyről hangozott fel azóta, megegyezett tökéletesen azzal a szellemmel, melyet a régi javaslatok és Eötvös szervezeti szabályzata kifejezett. Szamosi egészen ezt a szabályzatot vallja jónak, tart a gyakorló iskola szűk körében folyható «chablonszerű dressirozás»-tól. Derék szaktanártól gyakorlatibb előkészítést vár. Felszólalásában mindaz meg van, a mit attól kezdve a gyakorló iskola ellen elvi okokat felemlítettek; viszont a másik említeni való véleményben tökéletes képét látjuk annak, a mivel és a mint ez intézmény védelmére szoktak kelni. Kleinmann Mór Szamosival szemben védi «a külön e célra szervezett gyakorló iskolát» s azzal okolja meg, hogy hivatás-szerű kiképzés egyedül elméleti úton nem nyerhető és ebből a gyakorló iskola szükségére következtet, holott abból csak a gyakorlás szüksége következik, a mit Szamosi is hangoztat.² A felszólalás azonban azért fontos, mert a gyakorló iskola elé más feladatot tűz, nem a gyakorlati tanárképzést. A gyakorló iskola munkája szerinte tudatos kísérle-

állami bizottság előtt kiállott vizsgálatról tegyék függővé. Érezte tehát az általános kötelezés szükségét, bár kielégítésére lehetetlen módot ajánlott (hogyan menjen minden jelölt egy intézetbe?).

¹ I. h.

² Magyar Tanügy 1872. V.

tezés, a tudomány itt székel s épen ezért a jelöltek vezető tanárait sem annyira az egyes tantárgyakban való készség, hanem pædagogiai szakképzettség alapján kívánja kiválasztatni. Ez a vélemény időnként újra felmerült, megfelelő méltánylásra is talált, de ha a fejlemények tanúsága szerint csakugyan állandóan ez a gondolat irányította volna a gyakorló iskolát, akkor a gyakorlati tanárképzés szempontjából a jelentősége rendkívül alászállana. Mindenki tudja azonban, hogy tényleg mégis a tanárok gyakorlati előkészítésében állott s áll ma is a gyakorló iskola főmunkája, ezért nyilatkozott meg iránta tanáregyesületi közgyűléseken és szaklapokban több felől is az elismerés.

A gyakorló iskola szervezésekor a szabályzat ez intézet feladatává határozottan a *gyakorlati kiképzést* tette s Bartal javaslatából már idéztem azt a részt, mely az iskola mintaszerűségét kívánja. Ezért a gyakorló iskola jelentőségét ebben a munkában keresve, felállítására a gyakorlati tanárképzés történetében az 1872. évet azért teszi nevezetessé, mert azóta minden évben rendes tagként 10—10 tanárjelölt gyakorlati előkészítésben valósággal részesül. Rendkívüli tagként több is.

A gyakorló iskola megnyílásával előtért az a kérdés is, mely kétségesnek legelőször Lubrichnál látszott, Szamosi és Kleinmann között vita tárgya volt, vajjon a neveléstudomány egyetemi tanáranak kötelessége-e a gyakorlati előkészítés vezetése? A szabályzat még abban az időben, Eötvös aláírásával rendelkezett erről, mikor önálló gyakorló iskoláról szó sem volt s a középiskolákba utalt gyakorlás ellenőrzését, irányítását az a pont csakugyan az egyetemi tanárra rója. A gyakorló iskola felállítása azonban Lubrichnak és Szamosinak adott igazat: a gyakorló iskola igazgatója nem a neveléstudomány egyetemi tanára volt, sőt még az egész tanárképző igazgatója sem és azóta sincsenek ez állások egybe kötve.*

* Nem a gyakorló iskola történetét irván, erre nem terjeszkedhetem ki bővebben. Azt még meg kell említenem, hogy a *Magyar Tanügy* 1872. I. és V. számában kétszer is Zillert szólaltatja meg. Először annak bizonyítására, hogy Lubrich és Bartal javaslata messze marad attól, a mit e czélból követelendőnek tart, mert a pædagiának nagyobb ambíciói is vannak. Másodszer (1872. V. 274.) Ziller 1872 április 24-én kelt levelével azt bizonyítja, hogy a tervezett intézet életrevalósága felől mindenki megnyugodhatik. Ma Ziller szavai egyszerűen egy udvarias levél hatását keltik, mást semmit; sőt egyenesen czéloz Ziller arra, hogy az új intézménynek akadályokkal kell megküzdenie. Ez a két hivatkozás egyfelől Kleinmann véleményének kiindulását mutatja, másrészt az intézmény jellegének megválasztásában az eredetiséget. — Zillernek az a gondolata, (M. T. 1872. I.),

A gyakorló iskola szervezetét nem érinti, de az igazgatóra nézve mégis némi felvilágosítást ad a Közoktatási Tanács felterjesztése a tanárképzés tárgyában, mely a miniszter 1875-ben kelt felhívására készült.¹ Ebben *B.*, 41. §.: «A gyakorló iskola élén egy igazgató áll, az állami középiskolák igazgatóit megillető jog- és hatáskörrel.» Ugyanott van az is, hogy a ki a tanárképzőben a módszertani és pädagogiai előadásokat vezeti, az egyúttal a gyakorló iskolai testületnek is tagja. Arról azonban egy szó sincs, hogy akár az igazgatónak akár a pädagogusnak egyetemi tanárnak kell lennie s így a fennálló állapotot helyben hagyja. A budapesti egyetem böcsészeti karának e felterjesztésre irt felelete kimondja,² hogy a tanárképzés kizárólagos tiszte az egyetemnek, hogy a tanárképzésért az egyes egyetemi tanárok személyesen felelősek, de ugyanakkor nyomatékosan kiemeli, hogy a felterjesztés legkevesbbé sem érinti a gyakorló iskolát, vagyis arra mindezt vonatkoztatni nem akarja.

Az elvi kérdést e szerint nem is vitatták, sőt mint természetesnek látszó dőlt el az ügy a gyakorlat által akként, hogy a külön gyakorló iskola ügyeibe a neveléstudomány egyetemi tanára nem szólt bele.

IMRE SÁNDOR.

(Befejező közlemény következik.)

HAZAI IRODALOM.

Magyar Remekirók, IV. sorozat. Budapest, Franklin-Társulat 1903.

A Franklin-Társulat kiadásában megindult «Magyar Remekirók» című vállalatnak megjelent a negyedik sorozata. Az öt kötet közül kettő legnagyobb költőinknek műveit adja folytatólagosan; az egyik Vörösmarty IV. kötete, a költő drámáinak második harmadát, a másik Tompa költeményeiből a második kötetet. Az előbbi változatlan lenyomat Vörösmarty végleges kiadásából, az utóbbi a régi Tompa-kiadás II. kötete új köntösben, de hiányzik belőle öt költemény (*Hűvös szél, Kincskeresők, Boldog sziget, Kócsi pusztán, 1863*). Nem tudjuk, mi készítette erre az eljárásra a kiadót vagy a társulatot, de lehetetlen nem gáncsolnunk érte. Igaz, hogy a vállalat a nagy közönségnek szól

hogy legjobb päd. sem. az, melynek 3 osztályú gyakorló iskolája van: egy elemi, egy gymn. és egy reáliskolai osztálylyal — felidézi a tiszántúli ehker. 1842-iki határozatának emlékezetét. Nem külön gyakorló iskolát, de azért mégis ezt a gondolatot akarja megvalósítani az is.

¹ Magyar Tanügy 1878. IX.—X.

² U. o. 1879. II.